

ДЕСТАБІЛІЗАЦІЯ ГЛОБАЛЬНОГО ПІВДНЯ – ЧАСТИНА РОСІЙСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АВТОРСЬКИХ АНАЛІТИЧНИХ РОБІТ)

Ю. І. Олійник

Недержавний аналітичний центр «Українські студії стратегічних досліджень», Київ

yuraoliynyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1380-4150>

Ключові слова: Україна, рф, Глобальний Південь, Африка.

Загальна зовнішньополітична підтримка України переважною більшістю держав світу та безпрецедентні санкції проти рф змушують кремль до пошуку союзників серед країн глобального Півдня. Це чітко виражено в останній редакції Концепції зовнішньої політики рф від 2023 року. У статті проаналізовано як російська федерація намагається посилити власний вплив на Близькому Сході та в Субсахарській Африці, в зокрема на прикладі Камеруну та Демократичної Республіки Конго. Продемонстрована особлива роль військово-політичної присутності (залучення найманців та військових радників, дестабілізація політичної ситуації та розширення торгівлі нелегально видобутими ресурсами), а також інформаційного впливу.

DESTABILIZATION OF THE GLOBAL SOUTH AS A PART OF THE RUSSIAN STRATEGY

Yu. I. Oliinyk

Non-governmental analytican centre «Ukrainian studies of strategic disquisitions», Kyiv, Ukraine

Key words: Ukraine, Russian Federation, Global South, Africa.

The general foreign policy support of Ukraine by the vast majority of the world's states and unprecedented sanctions against the Russian Federation force the Kremlin to seek allies among the countries of the global South. This is clearly expressed in the latest edition of the Russian Foreign Policy Concept of 2023.

The article analyzes how the Russian Federation is trying to strengthen its influence in the Middle East and Sub-Saharan Africa, in particular using the examples of Cameroon and the Democratic Republic of Congo.

The special role of military-political presence (recruitment of mercenaries and military advisers, destabilization of the political situation and expansion of trade in illegally extracted resources), as well as informational influence, is demonstrated.

In general, Russian policy in the region is formed from three key elements – informational propaganda and political strengthening, economic strengthening, military strengthening.

The risks posed by the expansion of the geography of the Russian military presence in the countries of the Global South:

- for local states – the weakening of the security situation, the growth of regional instability, the refugee crisis.
- for Ukraine – the growth of Russia's influence, Moscow's access to minerals, the spread of propaganda and the expansion of economic cooperation with the countries of region. This influence could partially cover the impact of sanctions and continue ability to do hold the war;
- for the world – the strengthening of the Russian-Chinese bloc, the weakening of the positions of Washington and Europe in Africa. Also, due to destabilization in the Sahel region, there is an urgent threat of increasing migration to Europe, diverting attention from the Russian-Ukrainian war.

В російській федерації у кінці березня 2023 року оприлюднили нову Концепцію зовнішньої політики, затверджену указом путіна [указ № 229 від 31.03.2023]. Документ очевидно несе декларативний характер, з майже повним ігноруванням навколишніх реалій (Україна згадується лише один раз, кілька разів НАТО, а більше десяти – співпраця з державами Африки, менше Китаю та інших регіонів). Також очевидне нормативне врегулювання так званого «повороту на схід» – по факту освоєння ролі китайського васала, що наводить порядок в окремих зонах впливу КНР.

Документ очевидно несе декларативний характер, з майже повним ігноруванням навколишніх реалій (Україна згадується один раз, кілька разів НАТО, а більше десяти – співпраця з державами Африки, менше Китаю та інших регіонів). Також очевидне нормативне врегулювання так званого «повороту на схід» – по факту освоєння ролі китайського васала, що наводить порядок в окремих зонах впливу КНР. Але на фоні пропагандивної риторики помітні окремі нюанси, на які варто звернути увагу.

Проявляється тиск санкцій – одним з пріоритетів відзначено зниження залежності російської економіки від дій «недружніх» держав та розвиток непідконтрольних останнім платіжних систем, а також протидія регуляції доступу рф до світових ринків. Це поєднується із «прагматичною співпрацею з діловими колами недружніх держав».

Зокрема згадано про випробування на міцність системи міжнародних цінностей, яка не була узгоджена з усіма гравцями [ст. 4]. Це пряма претензія на зміну не лише правил гри, але й засадничих цінностей. Далі як приклад однією з глобальних проблем наводиться використання сили для порушення міжнародного права, що звинувачує саму рф [ст. 5].

Серед альянсів, на розвиток яких сподівається рф, вказані ООН (позиції якої слід укріпити – вочевидь з огляду на вагому долю нейтралів та прокитайсько-російських країн), ШОС, БРІКС, СНД, ОДКБ, Євразійський економічний союз. Це звичний з 2000-го року список. Але тепер сюди включений РІК (росія-Індія-Китай) – майбутній формат трикутника, про перспективи якого останні кілька років посилено твердить росіянка дипломатія. Що як і у випадку БРІКС протирічить реаліям китайсько-індійської напруги.

Одним з завдань заявлено посилення представництва рф у Світовому океані, що поряд з активним проговоренням африканської теми може свідчити

на користь намірів таки завершити будівництво військових баз, насамперед на Червоному морі (в підконтрольному Судані) та в інших регіонах [ст. 8].

В принципі стратегія досить чітко відображає курс росії на посилення впливу у окремих крижких регіонах, аби диверсифікувати політичний та економічний вплив, загрожувати Заходу додатковими проявами хаотизації. Найбільш успішні прояви цієї політики – в Африці (Лівія, регіон Сахелю) та на Близькому Сході (в Сирії та Ємені – у кооперації з Іраном).

Загалом російська політика в регіоні формується з трьох ключових елементів – **інформаційна пропаганда та політичне посилення, економічне посилення, військове посилення.**

Серйозними наслідками для світу та близько-східного регіону продовжує загрожувати палестинсько-ізраїльська війна, яка розпочалася терористичною атакою ХАМАС на Ізраїль, переросла в воєнну операцію Ізраїлю в Секторі Газа та загрожуює перерости у глобальний конфлікт Ізраїлю з арабським світом. Росія користується конфліктом для покращення реноме в ісламському світі, використовуючи риторику захисту палестинців. Також московські дипломати чітко стали на бік хуситів Ємену, що займаються піратством на Червоному морі та загрожують глобальним торговельним магістралям. Атаки єменських хуситів на цивільні судна в Червоному морі загрожують безпеці глобальних ланцюгів поставок. До цього часу на Червоне море припадало до 20 % світової торгівлі.

У 2024 році хусити й офіційний уряд Ємену мали укласти мирний договір, зважаючи на зацікавленість у цьому держав, що їх підтримують. Однак мирний процес тепер під загрозою через напади хуситів на комерційні судна в Червоному морі та збройну відповідь США й Великобританії.

Та найбільш успішним циклом операцій для рф стала хвиля переворотів у західній Африці з кінця 2021, що суттєво послабила присутність Франції в регіоні. Точкою напруги залишається ситуація в Нігері, де укріплюється промосковська хунта. Нігер потерпає від терористичних атак джихадистів. Самостійно країна не може себе забезпечити, тож їй потрібна зовнішня допомога. Найманці діють уже в Малі, є підозри про їхнє залучення і в Буркіна-Фасо. Тому за умови повного переходу Нігеру в орбіту російського політичного впливу, позиції москви в Сахелі значно посиляться. У Буркіна-Фасо проросійська орієнтація Ібрагіма Траоре дозволить росії найближчим часом ще більше посилити

свій вплив у регіоні, насамперед через військову кооперацію. В грудні 2023 три підконтрольні рф держави (Малі, Нігер та Буркіна-Фасо) оголосили про формування спільного оборонного союзу для протидії можливої інтервенції. Ці держави доповнюють Центральнафриканську Республіку, де потужний російський вплив домінує з 2016 року.

росія намагається посилити вплив в сусідніх державах Екваторіальної та Західної Африки, демонструє іншим автократичним режимам можливості співпраці. Напрацьовані сценарії в ЦАР переносяться на сусідні країни – робота з елітами, допомога найманцями, економічна експансія в окремих високомаржинальних, але напівлегальних галузях (насамперед торгівля золотом та діамантами).

Камерунська влада довго намагалась дотримуватись загального нейтралітету, але ще У квітні 2022 року підписана угода Камеруну з РФ про військову співпрацю на 5 років. Франція засуджувала це рішення, а президент Макрон під час візиту в столицю Камеруну Яунде розкритикував такі дії, звернувши увагу на використання продовольчої кризи як зброї росії. Однак протягом 2022 року відбувається загальне зменшення військової присутності Франції в регіоні.

За даними розслідування The Africa Report, Камерун поряд з сусідньою Центральноафриканською Республікою став центром економічної діяльності ПВК «Вагнер»¹. Зокрема йдеться про золотоносну шахту Ндассіма в ЦАР, золоті злитки з якої непомітно відправляють до росії через камерунський порт Дуала. Зокрема йдеться про фірму International Global Logistic (IGL), засновану центральноафриканцем Ануром Маджідо, що ймовірно працює в контакт з Романом і Віталієм Перфілевими в ЦАР. Також цим шляхом до ЦАР завозять дешевий нігерійський алкоголь. Відповідно посилену активність щодо боротьби з опозиційними групами в ЦАР проводять саме вздовж автотраси з Дуали до Бангі (на початку квітня 2023 в префектурі Охам Пенде зафіксоване зіткнення вагнерівців з бійцями Коаліції патріотів за зміни).

На сході континенту конфлікт всередині Судану між армією та ополченням «Джанджевід» має

дестабілізаційний вплив на регіон Східної Африки, який і без того не є стабільним. Судан розташований у стратегічному регіоні Червоного моря, що є однією із найважливіших водних артерій світу. З цієї причини країна привертає особливу увагу США, росії, Саудівської Аравії, ОАЕ, ЄС. Водночас суданський конфлікт суттєво охолодив відносини рф з Єгиптом, що підтримує військовий уряд в Судані (москва більшою мірою поставила ставку на ополченців організації «Джанджевід»). Водночас Єгипет критично залежний від поставок зерна з чорноморської акваторії. Взагалі половидержав відчула суттєве зростання цін на продовольство через ускладнення поставок зерна та добрив з України та рф. Російська дипломатія використовує цей фактор як зброю, чим викликана посилена миротворча активність африканських лідерів влітку 2023 року.

Інша крихка країна в регіоні – Демократична Республіка Конго. 90-мільйонна за населенням держава з величезною територією, друга за розміром на континенті, із великими запасами як мінералів, так і придатної для сільського господарства землі, вельми цікава для світових гравців. Деякі фактори не змінилися з 1950-х років, коли ще в Бельгійському Конго видобували уран для потреб американської ядерної програми. Це чи не найголовніша причина одночасного втручання США і СРСР, циклу переворотів після проголошення незалежності 1960 року до 1997-го. Зараз більше значення мають поклади колтану (колумбіт-танталіт) у районі Великих Африканських Озер, але й роль урану, інших мінеральних покладів та й просто невідновлюваних ресурсів (як контрабандна слонова кістка), залишається великою.

Після приходу до влади в 2019 році президента Фелікса Тшіскеді вплив росії та Китаю зменшився, порівняно з минулим. Жозеф Кабіла, президент ДР Конго у 2001–2019 роках, був слухачем курсів марксистської діалектики і теорії керівництва антиімперіалістичним партизанським рухом у Нанкіні та, відповідно, давнім другом КНР. Пекін інвестував у розвиток місцевої інфраструктури, орендував великі земельні ділянки для вирощування як зернових, так і технічних культур для закупівлі для потреб Китаю. Але, на відміну від сусідніх держав, ДР Конго так і не увійшла до одного з таборів – умовно прокитайського, російського чи американо-європейського. Внутрішня нестабільність, присутність військ ООН та підірвана активність на східних кордонах не давали китай-

¹ Mathieu Olivier. At the heart of the Wagner system, from Douala to Bangui // The Africa Report. – 16 August 2022. – Режим доступу: <https://www.theafricareport.com/231760/at-the-heart-of-the-wagner-system-from-douala-to-bangui/>. – 21 October 2022. – Режим доступу: <https://taarif.rw/hasthisekedi-hired-russian-mercenaries-to-battle-m23/>

цям монополізувати тут вплив, хоча б на рівні сусідніх Замбії чи Анголи.

Однак з часом Москва відновлює позиції, особливо з 2020 року, коли в ДР Конго починаються поставки російської вакцини Sputnik V). Також безуспішність допомоги Заходу в боротьбі з повстанцями на сході країни, попри стабілізаційну місію ООН, змушують шукати контакти з Москвою та Пекіном. Росії вигідне наростання нестабільності, що стимулює місцеві еліти шукати нових зовнішніх союзників, а також можливості з дискредитації миротворчих ініціативі ООН.

Президент Фелікс Тшіскеді намагається маневрувати між Заходом і Китаєм, зокрема у січні 2023 він розкритикував планований контракт з Китаєм на 6,2 мільярда доларів на інфраструктуру видобутку мінералів, заявивши, що ДР Конго як найбільший у світі виробник ключових металів для акумуляторів не одержує жодної вигоди. Водночас на початку 2023 року досягнуті домовленості з американськими корпораціями Symbion Power та Winds Exploration and Production про використання газових родовищ.

Однак загострення відносин з сусідньою Руандою, що підтримує повстанців (дійшло до порушення військовими літаками повітряного простору) і нездатність сил ООН надати адекватну допомогу змушує просити зброю в РФ та підтримувати введення найманців.

Ще на початку січня 2023 року представники бостонського руху M23 заявили, що в східній провінції Північне Ківу вже присутні найманці «ПВК Вагнер». Офіційна влада країни відкинула звинувачення. Схожа інформація ще раніше, в грудні, надавалась джерелами в сусідній Руанді, де у запрошенні найманців звинувачували офіційну владу Кіншаси².

Ризики, які несе розширення географії військової присутності РФ у країнах Глобального півдня:

- для місцевих держав – послаблення безпечної ситуації, зростання регіональної нестабільності, криза біженців.
- для України – зростання впливу Росії, доступ Москви до корисних копалин, поширення пропаганди та розширення економічної співпраці з

країнами регіону, завдяки чому вона може перекидати частково вплив санкцій та продовжувати спонсорувати війну;

- для світу – посилення російсько-китайського блоку, послаблення позицій Вашингтону та Європи в Африці. Також через дестабілізацію в регіоні Сахелю актуальна загроза наростання міграції в Європу, відвертання уваги від російсько-української війни.

Для успішної співпраці з країнами регіону та реалізації українських інтересів, насамперед в протидії експансії РФ необхідно визначити

чіткі критерії та індикатори, відповідно до яких можливо коригувати державну політику. Головні пріоритети, на нашу думку, групуються за двома напрямками: обмеження впливу Росії та зміцнення позицій України. Перший напрям включає зменшення дипломатичної та військово-технічної підтримки, обмеження можливостей Москви впливати на позицію наших союзників через дестабілізацію у віддалених від уваги європейців та американців регіонах та посилення економічної блокади РФ. Другий – розширення числа держав, що підтримують Київ чи зберігають дружній нейтралітет, збереження та розширення ринків.

Ключовим фактором в економічній та політичній сфері залишається експорт продовольства, який є головною статтею українського експорту в Африку і складає вагомую частину доходів бюджету. Тож продовольча безпека ряду держав залежить від українських поставок (особливо критичний рівень залежності в районі Африканського Рогу). Києву, насамперед, слід поглиблювати контакти з найбільшими та вже довготривалими покупцями продовольства, по яких суттєво може вдарити морська блокада України на фоні посух і обмежених можливостей експорту іншими постачальниками. Передусім йдеться про Північну Африку і критично залежні від зовнішньої підтримки густонаселені держави Субсахарського регіону (200-мільйонна Нігерія, 100-мільйонна Ефіопія). Також важливими є контакти зі значними торговельними партнерами без критичної залежності (насамперед Кенія та Танзанія), Сомалі (менш населена та маловпливова, але більш залежна від поставок). Однак слід уникати різких рухів, аби не втратити ринки. Зокрема прямі погрози обмежити торгівлю можуть нашкодити і показати Київ ненадійним партнером, що збільшить ризик захоплення ринку російським зерном.

Важливим фактором інформаційної боротьби є спростування наративів російської пропаганди.

² Foreign private military contractors flood into North Kivu // Africa Intelligence. – 6 January 2023. – Режим доступу: <https://www.africaintelligence.com/central-africa/2023/01/06/foreign-private-military-contractors-flood-into-north-kivu.109879278-eve>

Варто активніше доносити український погляд до місцевих політичних еліт та суспільств – на конференціях, медіа-майданчиках тощо. Зокрема, тоді, коли зацікавлення Україною зростає (наприклад, на фоні так званого «мирного плану» президента ПАР Сіріла Рамафоси). Український нарратив має складатись з двох частин: ціннісної та практичної. Перша передбачає донесення наших інтересів через історичну й ціннісну сторони: слід розповісти, що ми були колонією, а зараз боремось проти

відновлення панування з боку імперії, яка чинить геноцид (що для Африки є чутливим питанням). Слід проводити паралелі між сучасною політикою росії та імперіалізмом ХІХ століття, а також між сьогодишнім українським спротивом та світовим антиколоніальним рухом. росія очевидним чином, навіть на рівні риторики прагне відновити політичну практику минулого, коли «великі держави» розподіляли сфери впливу, а менш розвинуті та потужні народи ставали об'єктами експлуатації.

References

- Mathieu Olivier. At the heart of the Wagner system, from Douala to Bangui // The Africa Report. – 16 August 2022. – Режим доступу: <https://www.theafricareport.com/231760/at-the-heart-of-the-wagner-system-from-douala-to-bangui/>
- . – 21 October 2022. – Режим доступу: <https://taarifa.rw/has-tshisekedi-hired-russian-mercenaries-to-battle-m23/>
- Foreign private military contractors flood into North Kivu // Africa Intelligence. – 6 January 2023. – Режим доступу: <https://www.africaintelligence.com/central-africa/2023/01/06/foreign-private-military-contractors-flood-into-north-kivu,109879278-eve>